

Łukasz Komorowski

ORCID: 0000-0002-3837-007X
(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu)

WYBORY PARLAMENTARNE W 1989 R. W WOJEWÓDZTWIE POZNAŃSKIM W ŚWIETLE ZACHOWANYCH AKT SŁUŻBY BEZPIECZEŃSTWA

Wybory parlamentarne, które odbyły się w czerwcu 1989 r., są jednym z najważniejszych wydarzeń w najnowszej historii Polski. Choć 4 czerwca nie „skończył się w Polsce komunizm”, jak obwieściła w studiu „Dziennika Telewizyjnego” kilka miesięcy później aktorka Joanna Szczepkowska, to faktem jest, że wyniki przeprowadzonego wtedy głosowania stanowiły moment przełomowy w procesie rozkładu dyktatury komunistycznej nad Wisłą. Tego dnia, jak to obrazowo ujął Antoni Dudek, Polacy „wydali wyrok śmierci na PRL”¹.

Opisanie działalności, którą podejmowała Służba Bezpieczeństwa w okresie kampanii wyborczej oraz wyborów w 1989 r. na terenie województwa poznańskiego, nie jest zadaniem łatwym. Poznańska „bezpieka” zniszczyła bowiem większość dokumentów odnoszących się do zwalczania działalności opozycyjnej w tym regionie w latach osiemdziesiątych, w tym akta dotyczące działań w czasie samych wyborów². Jak pisze Artur Brożyniak, który podjął się próby opisanie tytułowego problemu w odniesieniu do województwa przemyskiego, „badania nad tym zagadnieniem przypominają układanie

¹ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2014, s. 295.

² Szerzej zob.: R. Kościański, R. Leśkiewicz, *Brakowanie i niszczenie dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Poznaniu w latach 1989–1990: wybrane zagadnienia*, „Przeгляд Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, t. 4, s. 271–282; R. Kościański, *Brakowanie i niszczenie dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Poznaniu w latach 1989–1990* [w:] *Krok ku wolności. Wybory czerwcowe 1989 i ich konsekwencje*, red. K. Białecki, S. Jankowiak, R. Reczek, Poznań 2015, s. 221–241.

obrazu z puzzli, gdy mamy tylko 30 proc. elementów”³. W województwie poznańskim ułożenie tej swoistej układanki, ze względu na mniejszą liczbę dostępnych elementów, jest jeszcze trudniejsze.

Warto również wspomnieć, że celowo niszczone także związanej z wyborami dokumentację wytworzoną przez Komitet Wojewódzkiej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Poznaniu. Ten nielegalny proceder miał miejsce zwłaszcza w styczniu 1990 r., a więc tuż przed samorozwiązaniem się PZPR. Rozpoczęty w 1992 r. przed Sądem Rejonowym w Poznaniu proces w tej sprawie, w którym na ławie oskarżonych zasiadali kierownik Archiwum KW oraz kierownicy poszczególnych wydziałów wojewódzkiej instancji partyjnej, zakończył się z powodu przedawnienia zarzutów w 2000 r.⁴ Przechowywana dziś w Archiwum Państwowym w Poznaniu dokumentacja po KW PZPR w Poznaniu, chociaż niekompletna, zawiera nieporównywalnie więcej dokumentów dotyczących wyborów w czerwcu 1989 r. niż ma to miejsce w przypadku Oddziałowego Archiwum IPN w Poznaniu.

Od 23 lutego do 30 sierpnia 1989 r. Wydział III SB WUSW w Poznaniu prowadził sprawę obiektową o krypt. „Parlament” (nr rej. PO-44755)⁵. W jej ramach kontrolowano całokształt działań związanych z zabezpieczeniem kampanii wyborczej i wyborów do Sejmu i Senatu PRL. Należy założyć, że wśród zgromadzonych w czasie jej prowadzenia dokumentów znalazły się plany pracy, analizy sytuacji, meldunki operacyjne, szyfrogramy oraz doniesienia osobowych źródeł informacji lub wyciągi z ich donosów. Niewykluczone, że część z tych materiałów dotyczyła niezgodnych z prawem działań funkcjonariuszy SB podejmowanych w związku z wyborami, choć pamiętać należy, że unikano dokumentowania tego typu praktyk na piśmie. Jest to jedna z wielu spraw obiektowych, jakie w związku z nadchodzącym głosowaniem zakładały wydziały III WUSW, np. w Białymstoku nadano jej krypt. „Komitet-89”, w Katowicach – „Urna-89”, w Łomży i Sieradzu – „Senator”, w Olsztynie i Rzeszowie – „Wybory '89”, w Opolu – „Czerwiec 89”, w Przemyśle – „Cratos”, a w Szczecinie – „Barwa V”⁶.

Według Dziennika archiwalnego spraw obiektowych sygn. IV KW MO/WUSW w Poznaniu prowadzona przez poznański aparat bezpieczeństwa sprawa o krypt. „Parlament” została w dniu 15 listopada 1989 r. złożona do archiwum, gdzie zarchiwizowano ją pod

³ A. Brożyniak, *Wybory w 1989 r. w województwie przemyskim w świetle zachowanych akt SB* [w:] *Wybory parlamentarne w 1989 r. w Polsce południowo-wschodniej*, red. M. Gliwa, M. Krzysztofinski, Rzeszów 2011, s. 84.

⁴ F. Kaczmarek, *Koniec PZPR w Poznaniu*, „Kronika Miasta Poznania” 2000, nr 1, s. 323.

⁵ AIPN Po, 00280/1, t. 4, Dziennik rejestracyjny KW MO/WUSW w Poznaniu, k. 350.

⁶ Zob.: Z. Bereszyński, *Służba Bezpieczeństwa i początki transformacji politycznej w województwie opolskim* [w:] *Upadek systemu komunistycznego na Górnym Śląsku. Wokół przemian 1989 roku w województwie katowickim i opolskim*, red. A. Dziuba, S. Rosenbaum, Katowice 2010, s. 107–108; A. Brożyniak, *op. cit.*, s. 83–109; A. Czyżewski, „Chcesz mieć lipę senatora – oddaj głos na profesora”. *Wybory 4 czerwca 1989 roku z perspektywy Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Sieradzu*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, nr 2, s. 243–259; A. Dziuba, *Kampania wyborcza i wybory w województwie katowickim* [w:] *Upadek systemu komunistycznego na Górnym Śląsku...*, s. 288–289; M. Gliwa, *Na drodze do „końca historii”. Wybory parlamentarne w 1989 r. w województwie rzeszowskim* [w:] *Wybory parlamentarne w 1989 r. w Polsce...*, s. 39–40; P. Kardela, *Służba Bezpieczeństwa wobec wyborów parlamentarnych 1989 roku w województwie olsztyńskim* [w:] *Olsztyński Czerwiec '89*, Olsztyn 2009, s. 97–146; *Koniec pewnej epoki. Wybory parlamentarne 1989 roku w województwie szczecińskim w dokumentach*, wstęp, wybór i oprac. A. Kubaj, Warszawa–Szczecin 2010, s. 88–89; I. Kuna, *Sprawa obiektowa „Parlament”. Dokumentacja kontroli operacyjnej wyborów do sejmu kontraktowego w województwie suwalskim*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2014, t. 7, s. 159–170.

sygn. 732/IV⁷. Sprawie nadano kategorię archiwalną „B-10”. W ten sposób oznaczano dokumentację niearchiwalną, którą należało przechowywać przez dziesięć lat, licząc od początku następnego roku kalendarzowego. Oznacza to, że omawiana sprawa obiektowa miała być przechowywana do 2000 r. i po tym czasie pojawiała się możliwość jej wybrakowania. Dokonujący stosownego wpisu we wspomnianym dzienniku pracownik Wydziału „C” WUSW w Poznaniu (archiwum) odnotował, że sprawa składała się z jednego tomu. Nie pokusił się natomiast o podanie informacji o liczbie składających się na nią kart. Pozwala to przypuszczać, że wybrane dokumenty zgromadzone w ramach sprawy były niszczone już po jej zarchiwizowaniu, a brak informacji o liczbie kart w prosty sposób pozwalał na zakamufLOWanie tego nielegalnego procederu. Niewykluczone, że dokumentacja podjętych działań operacyjnych została zniszczona przez funkcjonariusza prowadzącego, a w momencie przekazywania sprawy do archiwum składała się ona jedynie z samej okładki oraz wniosków o jej wszczęcie i zakończenie. Pracownik Wydziału „C” mógł nie wpisać liczby kart w teczkę także dlatego, że miał świadomość jej rychłego brakowania. Możliwe również, że brak informacji o liczbie kart wynika ze zwykłego niechlujstwa, które było efektem pośpiechu w tym trudnym dla resortu spraw wewnętrznych czasie. Nie zmienia to jednak faktu, że całość sprawy została wybrakowana pod koniec grudnia 1989 r.⁸ W zasobie poznańskiego oddziału IPN podobne sprawy zachowały się dla byłych województw: leszczyńskiego (krypt. „Organizacja”), konińskiego (krypt. „Senator”) oraz zielonogórskiego (krypt. „Elekcja”)⁹. Zniszczono natomiast sprawę dotyczącą województwa pilskiego, która nosiła krypt. „Sejm i Senat 89”¹⁰.

WUSW w Poznaniu – zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – prowadził osobną sprawę obiektową na Komitet Obywatelski. Według zachowanych zapisów ewidencyjnych nadano jej krypt. „Komitet” (nr rej. PO-45198) i prowadzono w okresie od 16 maja do 27 grudnia 1989 r.¹¹ W dniu 9 stycznia 1990 r. złożono ją do archiwum i nadano sygn. 801/IV¹². Tym razem podano, że jedyny tom sprawy zawierał zaledwie 157 kart, co jest liczbą zaskakująco małą jak na charakter sprawy i być może oznacza, że dokumenty zgromadzone w trakcie jej prowadzenia niszczone jeszcze przed przekazaniem jej do archiwum. Co ciekawe, adnotacja o jej zniszczeniu znajduje się na protokole brakowania z 28 grudnia 1989 r., co świadczy o jego antydatowaniu¹³.

W toku kwerendy w zasobie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie okazało się, że niektóre dokumenty zgromadzone w czasie prowadzenia sprawy obiektowej krypt. „Parlament” przetrwały do dnia dzisiejszego. Odnaleziono je w prowadzonej przez Wydział II Departamentu III MSW sprawie obiektowej o krypt. „Żądło”, w ramach której

⁷ AIPN Po, 00280/4, Dziennik archiwalny spraw obiektowych sygn. IV KW MO/WUSW w Poznaniu, k. 63.

⁸ AIPN Po, 00169/75, Protokół brakowania akt nr 69, 28 XII 1989 r., k. 9.

⁹ Zob. AIPN Po, 0034/29, Sprawa obiektowa krypt. „Organizacja” dot[ycząca] działalności komitetów obywatelskich „Solidarności” na terenie woj. leszczyńskiego w 1989 r.; AIPN Po, 0055/31, t. 1–2, Sprawa obiektowa krypt. „Senator” dot[ycząca] kontroli operacyjnej wyborów do Sejmu i Senatu PRL w 1989 r. na terenie woj. konińskiego; AIPN Po, 0038/175, Sprawa obiektowa krypt. „Elekcja” dot[ycząca] zabezpieczenia operacyjnego kampanii wyborczej do Sejmu i Senatu na terenie woj. zielonogórskiego.

¹⁰ AIPN Po, 00280/14, t. 2, Dziennik rejestracyjny KW MO/WUSW w Pile, k. 25.

¹¹ AIPN Po, 00280/1, t. 4, Dziennik rejestracyjny KW MO/WUSW w Poznaniu, k. 366.

¹² AIPN Po, 00280/4, Dziennik archiwalny spraw obiektowych sygn. IV KW MO/WUSW w Poznaniu, k. 68.

¹³ AIPN Po, 00169/75, Protokół brakowania akt nr 69, 28 XII 1989 r., k. 10.

kontrolowano działalność komitetów obywatelskich na terenie całego kraju. Zachowało się w niej 40 dokumentów (65 kart) wytworzonych przez SB na terenie województwa poznańskiego. Wśród nich znalazły się nie tylko meldunki dotyczące zabezpieczenia kampanii wyborczej i wyborów na tym terenie, lecz także dokumenty powstałe w ramach innych – często już nieistniejących – spraw związanych z działalnością opozycji politycznej w Poznaniu. W rekonstrukcji działań SB pomocne będą także materiały administracyjne wytworzone przez tę instytucję oraz zachowane częściowo materiały spraw operacyjnych prowadzonych na wybranych kandydatów do parlamentu wysuniętych przez poznański Komitet Obywatelski: Janusza Ziółkowskiego (kwestionariusz ewidencyjny krypt. „Helikopter”) oraz Ryszarda Ganowicza (kwestionariusz ewidencyjny krypt. „Rys”). Na szczególną uwagę zasługuje przechowywana do tej pory w zlikwidowanym niedawno zbiorze zastrzeżonym Instytutu Pamięci Narodowej sprawa operacyjnego sprawdzenia krypt. „Arun 87”, która ilustruje kontakty Konsulatu USA w Poznaniu z lokalnym Komitetem Obywatelskim oraz zainteresowanie Stanów Zjednoczonych sytuacją w Polsce.

Kampania wyborcza i kandydaci

Najważniejszym ustaleniem zakończonych 5 kwietnia 1989 r. obrad Okrągłego Stołu była decyzja o przeprowadzeniu wyborów parlamentarnych. W wyniku zawartych porozumień opozycja skupiona wokół Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” (a także inne ugrupowania antysystemowe) uzyskała możliwość zdobycia 161 mandatów poselskich przeznaczonych dla „bezpartyjnych”, co stanowiło 35 proc. składu sejmu. Pozostałe miejsca miały przypaść PZPR (156 mandatów), ZSL (67 mandatów) oraz SD (24 mandaty)¹⁴. Kolejne miejsca zarezerwowano dla Stowarzyszenia PAX (7 mandatów), Unii Chrześcijańsko-Społecznej (6 mandatów) oraz Polskiego Związku Katolicko-Społecznego (4 mandaty). Mandaty te rozdzielono na 108 okręgów wyborczych. Skład sejmu miał zostać uzupełniony przez 35 mandatów wybieranych z tzw. listy krajowej, na której znaleźli się reprezentanci koalicji rządzącej oraz wymienionych ugrupowań katolickich. Wydawać by się mogło, że przyjęty sposób rozdziału mandatów poselskich zapewniał PZPR i jej satelitom bezpieczną większość. Całkowicie wolne miały być natomiast wybory do przywróconego senatu, który zlikwidowano w wyniku sfałszowanego referendum w 1946 r.

Krytyczny stosunek do rozmów Okrągłego Stołu oraz zawartego porozumienia, którego efektem miały być jedynie częściowo wolne wybory, zajęły ugrupowania opozycyjne zaliczane przez władze do grona tzw. niekonstruktywnej opozycji. W Poznaniu środowiska te były skupione przede wszystkim wokół Solidarności Walczącej (rozpracowywanej w ramach SOR krypt. „Kotwica”/„Ośmiornica”), Konfederacji Polski Niepodległej (SOR krypt. „Aktyw”) oraz Polskiej Partii Socjalistycznej, której działania inwigilowano w ramach SOR krypt. „Związek”. Mimo licznych wątpliwości oraz protestów, jakie w przeddzień wyborów ogarnęły stolicę Wielkopolski, organizacje te w różny sposób wspierały działalność miejscowego Komitetu Obywatelskiego, a poznańska KPN wystawiła własnych kandydatów do sejmu w osobach Wojciecha Pęgiela i Macieja Urbańskiego¹⁵.

¹⁴ P. Codogni, *Wybory czerwcowe 1989 r. U progu przemiany ustrojowej*, Warszawa 2012, s. 182.

¹⁵ Szerzej na temat wątpliwości dotyczących porozumienia z komunistami wyrażanych przez poznańskie środowiska opozycyjne zob. M. Frankiewicz, *Solidarność Walcząca i Partia Wolności wobec Okrąg-*

Wybory w 1989 r. odbyły się według uchwalonej przez Sejm PRL IX kadencji 7 kwietnia 1989 r. ordynacji wyborczej¹⁶. Tego samego dnia dokonano zmian w Konstytucji PRL, do której wprowadzono zapis o Urzędzie Prezydenta i Senacie¹⁷. Aby uzyskać mandat poselski w okręgu, należało zdobyć w I turze głosowania ponad 50 proc. ważnych głosów. W przypadku listy krajowej konieczne było otrzymanie ponad 50 proc. ważnych głosów w skali kraju. Do II tury przechodziły dwie osoby, które w I turze uzyskały największą liczbę głosów, a warunkiem wyboru tym razem było zdobycie bezwzględnej większości ważnych głosów. Nie przewidziano natomiast ponownego głosowania na posłów wybieranych z krajowej listy wyborczej. Termin I tury wyborów został wyznaczony na 4 czerwca, a ewentualna II tura miała się odbyć 18 czerwca¹⁸.

Dnia 17 kwietnia 1989 r. Rada Państwa dokonała podziału okręgów wyborczych do sejmu, określiła ich granice, nadała im numery oraz przydzieliła mandaty¹⁹. Województwo poznańskie podzielono na trzy okręgi wyborcze (Okręg Wyborczy nr 77 Poznań-Grunwald, Okręg Wyborczy nr 78 Poznań-Nowe Miasto oraz Okręg Wyborczy nr 79 Poznań-Stare Miasto), w których wybierano 15 posłów (sześć mandatów przeznaczono dla PZPR, dwa dla ZSL, po jednym dla SD i PAX oraz pięć dla kandydatów bezpartyjnych).

W dniu 26 kwietnia 1989 r. SB informowała o mającym miejsce dziesięć dni wcześniej zebraniu w klasztorze oo. Dominikanów, podczas którego ukonstytuował się Komitet Obywatelski „Solidarność” w Poznaniu²⁰. Jego skład został ustalony przez poznańskich przedstawicieli Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie i Tymczasowy Zarząd Regionu Wielkopolska NSZZ „Solidarność”. Komitet miał liczyć ok. 100 osób reprezentujących – w opinii SB – tzw. umiarkowaną opozycję. „Solidarność” miało reprezentować 35 osób, a pozostałe miejsca rozdzielono między miejscowy Klub Inteligencji Katolickiej, NSZZ RI „Solidarność”, inne ugrupowania opozycyjne (m.in. PPS, KPN i Solidarność Walcząca), przedstawiciele ruchu ekologicznego, pracowników UAM, osoby niestowarzyszone oraz członków „Solidarności” z większych ośrodków miejsko-gminnych. Jego przewodniczącym został uznawany za duchowego ojca poznańskiej opozycji były rektor UAM prof. Janusz Ziółkowski. Powołano także Prezydium KO, w skład którego oprócz wspomnianego już prof. Ziółkowskiego weszli: Olgierd Baehr i Ireneusz Pięta (wiceprzewodniczący), Maciej Musiał (wiceprzewodniczący oraz pełnomocnik ds. wyborów), Anna Burkowa i Grażyna Ziółkowska (sekretarze) oraz pełniący funkcję rzecznika KO Henryk Krzyżanowski. Sporządzający meldunek zastępcą naczelnika Wydziału III WUSW w Poznaniu kpt. Mieczysław Michalak błędnie

tego Stołu [w:] Organizacja Solidarność Walcząca w Wielkopolsce w latach 1983–1990, red. K. Brzechczyn, P. Zwiernik, Poznań 2009, s. 190–192.

¹⁶ Zob. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji, na lata 1989–1993 (DzU 1989, nr 19, poz. 102); Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Ordynacja do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (DzU 1989, nr 19, poz. 103).

¹⁷ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (DzU 1989, nr 19, poz. 101).

¹⁸ Uchwała Rady Państwa z dnia 13 kwietnia 1989 r. o zarządzeniu wyborów do Sejmu i Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (DzU 1989, nr 21, poz. 109).

¹⁹ Uchwała Rady Państwa z dnia 13 kwietnia 1989 r. w sprawie okręgów wyborczych dla wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz liczby, numerów i przeznaczenia mandatów w tych okręgach (DzU 1989, nr 21, poz. 111).

²⁰ AIPN, 0236/410, t. 30, Szyfrogram nr 1630 naczelnika Wydziału III WUSW w Poznaniu w sprawie powstania Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Poznaniu, przekazany do naczelnika Wydziału II Departamentu III MSW w Warszawie, 26 IV 1989 r., k. 203–204.

odnotował, że w tym samym dniu strona opozycyjna dokonała wyboru swoich kandydatów w wyborach parlamentarnych. W rzeczywistości miało to miejsce 20 kwietnia 1989 r.²¹ Kandydatami do senatu zostali prof. Janusz Ziółkowski oraz prof. Ryszard Ganowicz. Do sejmu kandydowali natomiast Paweł Łączkowski, Ireneusz Pięta, Hanna Suchocka, Leonard Szymański oraz Michał Wojteczak. W innym meldunku poznańska SB informowała MSW, że członkiem KO został adwokat Jerzy Pomin²².

Jednym z zadań SB w formalnie „niekonfrontacyjnej” kampanii wyborczej było zbieranie informacji, które mogły skompromitować kandydatów strony opozycyjnej w oczach wyborców. W tym celu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych opracowano zestaw 20 pytań, które miały być zadawane przez funkcjonariuszy i tajnych współpracowników SB na wiecach wyborczych opozycji²³. Tendencyjnie sformułowane pytania dotyczyły m.in. kwestii aborcji, urynkowienia cen mieszkań i prywatyzacji szkolnictwa, finansowania kampanii KO przez państwa zachodnie, przywożenia kandydatów w „teczkach” oraz negocjowania przez „Solidarność” osiągnięć społeczeństwa polskiego w okresie PRL.

W zachowanej dokumentacji poznańskiej „bezpieki” nie ma śladu zadawania tego typu pytań kandydatom miejscowego KO. Nie oznacza to jednak, że w prowadzonych dyskusjach nie poruszano trudnych kwestii. Na jednym ze spotkań zapytany o kształt nowej konstytucji kandydat na posła Paweł Łączkowski stwierdził, że „ten akt prawny nie powstaje z dnia na dzień”, a Polska należy „do kultury zachodnioeuropejskiej na podwalinach chrześcijaństwa, jest krajem, który ma bogate, różnorodne, bolesne doświadczenia ze wschodem. To daje szczególną pozycję, ale nakłada obowiązek poszukiwania nowej drogi, dlatego też w Polsce musi się jeszcze wiele zmienić, abyśmy mieli «konstytucję naszych marzeń»”²⁴. Na pytania dotyczące m.in. Katyńia i łamania praworządności w okresie stalinowskim, funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz działalności MO i SB poznańscy kandydaci odpowiadali na wiecu zorganizowanym w Auli UAM. W opinii SB udzielane przez nich odpowiedzi, mimo że były bardzo krytyczne i ostro oceniały działania władz, nie godziły w podstawy ustroju socjalistycznego²⁵. RUSW w Nowym Tomyślu informował z kolei o negatywnych wypowiedziach prof. Ryszarda Ganowicza, który sugerował, że po wyborczym zwycięstwie parlamentarzysty reprezentujący „Solidarność” nie dopuszczą do wyboru Wojciecha Jaruzelskiego na prezydenta²⁶.

W zbieraniu informacji dotyczących kandydatów strony opozycyjnej SB sięgała również do doniesień agenturalnych. Wykorzystywany przez Wydział III-1 WUSW w Poznaniu TW ps. „Kaziuk” informował o komentarzach niektórych pracowników

²¹ AIPN Po, 764/11, Uchwała Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Poznaniu, 20 IV 1989 r., k. 6.

²² AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający nr 219/89 do kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Jerzy”, 19 IV 1989 r., k. 202.

²³ Zob. *Wykaz pytań opracowany w Departamencie III MSW w celu zadawania ich w kampanii wyborczej kandydatom Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”* [w:] *Wybory '89 w Polsce południowo-wschodniej w dokumentach SB*, wstęp J. Borowiec, D. Iwaneczko, wybór i oprac. J. Borowiec, Warszawa–Rzeszów 2009, s. 236–239.

²⁴ AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający nr 274/89 do sprawy obiektowej krypt. „Uzdrowiciele”, 17 V 1989 r., k. 228.

²⁵ *Ibidem*, Meldunek sygnałny nr 122/89 do sprawy obiektowej krypt. „Collegium”, 22 V 1989 r., k. 232.

²⁶ AIPN Po, 1201/29, Plan działań operacyjno-prewencyjnych w okresie poprzedzającym i w trakcie trwania wyborów do Sejmu i Senatu PRL na terenie RUSW Nowy Tomyśl, 29 V 1989 r., b.p.

Wydziału Technologii Drewna Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu dotyczących prof. Ganowicza. W opinii delatora „Solidarność” utraciła zaufanie dużej części swoich dawnych członków, a sam kandydat w oczach nieprzychylnych mu osób jest człowiekiem, „który woli stanowiska i zaszczyty niż zajmować się konkretną pracą, dlatego też na pewno za wszelką cenę będzie dążył do tego wyboru”²⁷. O kuriozalnej wypowiedzi na temat tego samego kandydata informował TW ps. „Krzysztof”, a mianowicie, że w ocenie wielu ludzi nie może on ubiegać się o mandat senatora, gdyż „na stanowisko to powinna kandydować osoba, która urodziła się w Polsce, a nie jak Ganowicz w Wilnie [*sic!*]”²⁸. Według informacji pozyskanych przez SB dużo negatywnych opinii o kandydatach poznańskiego KO rzekomo wygłaszał przewodniczący Tymczasowego Zarządu Regionu Wielkopolska NSZZ „Solidarność” Janusz Pałubicki. Miał on stwierdzić, że były to osoby „zbyt miękkie”, nieposiadające „sztywności charakteru”. Część z nich miała nie posiadać „czystych życiorysów”, co skutkowało możliwością „złamania” przez „kompetentne czynniki państwowe”. W świetle materiałów SB Pałubicki miał także uważać, że Ganowicz „jest głupi – bez charakteru”, a Hanna Suchocka lękliwa, co może sprawić, że dostając się na pewien szczebel władzy, nie będzie spełniać oczekiwań²⁹.

Funkcjonariusze „bezpieki” z niepokojem przyglądali się aktywnej kampanii prowadzonej przez swoich przeciwników. Wyrazem poparcia dla poznańskiej opozycji skupionej wokół KO był wiec wyborczy w hali widowiskowo-sportowej „Arena”, który odbył się 28 kwietnia 1989 r. Według SB zgromadził on ok. 6 tys. osób³⁰. Społeczny entuzjazm sprawił, że wysunięci przez ten Komitet kandydaci nie mieli problemu z zebraniem minimum 3 tys. podpisów poparcia, które były wymagane do zarejestrowania swojej kandydatury. W dniu 10 maja 1989 r. Komitet Obywatelski w Poznaniu zgłosił w siedzibie Wojewódzkiej Komisji Wyborczej (mieszczącej się w Urzędzie Wojewódzkim) swoich kandydatów na posłów i senatorów. Poszczególni kandydaci zebrali następującą liczbę podpisów: Ryszard Ganowicz – 90 815, Janusz Ziółkowski – 90 327, Leonard Szymański – 35 102, Hanna Suchocka – 34 905, Ireneusz Pięta – 27 681, Paweł Łączkowski – 27 528, Michał Wojtczak – 27 188³¹. Zainteresowanie toczącą się kampanią wykazywali przedstawiciele Konsulatu USA w Poznaniu. Do spotkania z kandydatami KO dążył kierownik tej placówki Peter Perenyi³². Udział w nim mieli wziąć prof. Ryszard Ganowicz oraz Ireneusz Pięta.

Zachowane meldunki pozwalają stwierdzić, że funkcjonariusze SB byli świadomi negatywnych komentarzy na temat aktualnej sytuacji w kraju i wynikającej stąd groźby porażki koalicji rządowej w nadchodzących wyborach. Znajdziemy w nich także dużo informacji na temat finansowania kampanii wyborczej poznańskiej opozycji oraz

²⁷ AIPN Po, 858/23, t. 2, Wyciąg z informacji od TW ps. „Kaziuk”, 17 IV 1989 r., s. 155.

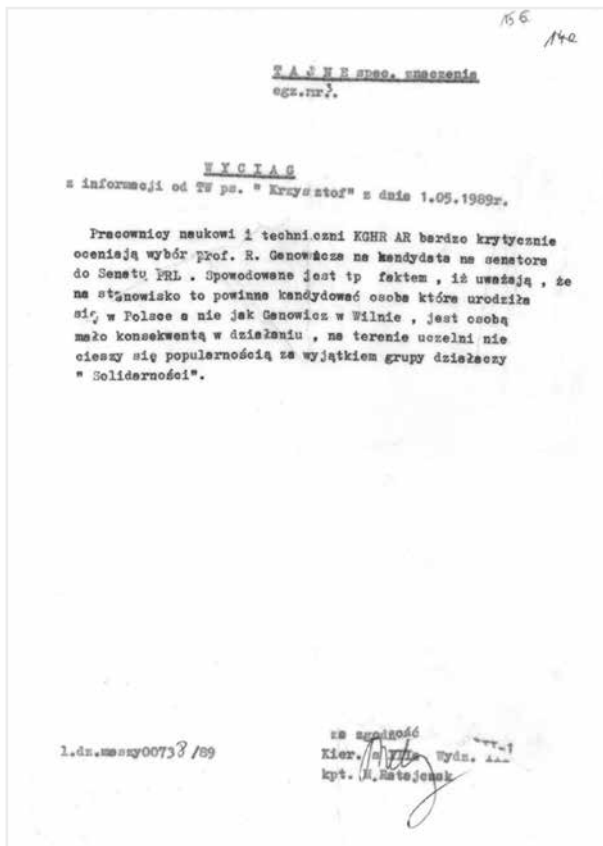
²⁸ *Ibidem*, Wyciąg z informacji od TW ps. „Krzysztof”, 1 V 1989 r., s. 156.

²⁹ AIPN, 0236/410, t. 30, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III WUSW w Poznaniu do naczelnika Wydziału I Departamentu III MSW w Warszawie w sprawie działalności Janusza Pałubickiego, 5 V 1989 r., k. 213.

³⁰ *Ibidem*, Meldunek uzupełniający nr 89 do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 28 IV 1989 r., k. 205.

³¹ *Ibidem*, Szyfrogram nr 1827 zastępcy naczelnika Wydziału III WUSW w Poznaniu w sprawie wiecu przedwyborczego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Poznaniu w dniu 10 V 1989 r., przekazany do naczelników Wydziału I i Wydziału II Departamentu III MSW w Warszawie, 11 V 1989 r., k. 219.

³² AIPN Po, 00275/757, Notatka służbowa do sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Arun 87” dotycząca rozmów na temat zorganizowania spotkania konsula generalnego Konsulatu USA w Poznaniu z przedstawicielami Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Poznaniu, 4 V 1989 r., s. 103.

**Wyciąg z informacji TW ps. „Krzysztof”
dotyczący kandydata na senatora prof. Ryszarda
Ganowicza, 1989 r. AIPN Po, 858/23, t. 2**

kolportażu ulotek wyborczych, które instruowały mieszkańców, jak głosować na kandydatów „Solidarności”. Według szacunków SB łączny nakład tego typu ulotek miał wynosić ok. 600 tys. egzemplarzy³³.

„Solidarność” zadbała także o odpowiedni system informacji i alternatywnego liczenia głosów³⁴. Podczas posiedzenia KO Maciej Musiał informował, że na terenie województwa działa ok. 1,6 tys. mężów zaufania, a ok. 2 tys. osób powiązanych z opozycją bierze udział w pracach komisji wyborczych. Kontakt z lokalami wyborczymi miał być utrzymywany za pomocą łączników. Problemem była zbyt mała liczba osób chętnych do obsadzania punktów informacyjnych. Sztab wyborczy KO miał rozpocząć pracę o godz. 6.00 w niedzielę 4 czerwca i funkcjonować nieprzerwanie do godz. 22.00 w poniedziałek 5 czerwca. Przez całą dobę w pogotowiu miała pozostawać grupa

³³ AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający nr 309/89 do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 30 V 1989 r., k. 238.

³⁴ *Ibidem*, Meldunek uzupełniający nr 322/89 do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 3 VI 1989 r., k. 244.

interwencyjna oraz Prezydium KO. Musiał zalecał, aby wyniki głosowania, zarówno dotyczące poszczególnych kandydatów, jak i całościowe, przekazywać osobiście i jak najszybciej do siedziby Komitetu. Pożądane było przekazywanie odpisów lub kopii protokołów z komisji obwodowych. Jego zdaniem wszyscy członkowie KO byli przekonani o zwycięstwie kandydatów „Solidarności” w I turze. Obawiano się jednak prowokacji i unieważnienia wyborów w poszczególnych punktach wyborczych.

Dokumentacja aparatu bezpieczeństwa zawiera niewiele informacji na temat kampanii wyborczej PZPR. Pod koniec maja 1989 r. w „Expressie Poznańskim” ukazało się zdjęcie kierownika Konsulatu USA w Poznaniu rozmawiającego z Janem Kołodziejczakiem, dyrektorem Wielkopolskich Zakładów Teleelektronicznych „Telkom-Teletra”, którego kandydaturę na senatora wysunęła PZPR³⁵. W załączonym do zdjęcia opisie zasugerowano, że popiera on program rozwoju telekomunikacji swojego rozmówcy. Na początku czerwca kierownik konsulatu poinformował o tym fakcie prof. Ziółkowskiego. W rozmowie zaznaczył on, że zdjęcie ukazało się bez jego zgody, a on sam – aby uniknąć oskarżeń o wtrącanie się obcokrajowca do kampanii wyborczej – nie popiera żadnego kandydata, a już na pewno nie wysuniętego przez komunistów. Działania te zostały nieco później wykorzystane przez ambasadora USA w Polsce podczas rozmowy z Józefem Czyrkim, w czasie której zgłosił pretensje w związku z wykorzystywaniem dyplomatów amerykańskich w kampanii wyborczej PZPR³⁶.

W jednym z przesłanych do MSW meldunków informowano o komentarzach dziennikarzy Wielkopolskiego Wydawnictwa Prasowego dotyczących Waława Rogalewicza oraz Marka Króla, którzy rywalizowali o jeden z mandatów poselskich przeznaczonych dla PZPR. W ich opinii, mimo spektakularnych wystąpień pierwszego z kandydatów, to redaktor naczelny „Wprost”, jako „człowiek zrównoważony i dobry polityk”, miał większe szanse wyboru³⁷.

Działania SB

W dniu 10 kwietnia 1989 r. szef WUSW w Poznaniu płk Zdzisław Stocki – na podstawie wytycznych MSW – wydał decyzję o powołaniu sztabu „dla zapewnienia spokojnego przebiegu procesu realizacji postanowień Okrągłego Stołu, obchodów 1 Maja, Krajowej Konferencji Delegatów PZPR oraz kampanii i wyborów do Sejmu i Senatu”³⁸. Kierownikiem sztabu został mianowany płk Zenon Drynda (zastępca szefa WUSW ds. SB), a jego zastępcami – płk Franciszek Szych (zastępca szefa WUSW ds. SB) oraz płk Janusz Rutkowski (zastępca szefa WUSW ds. MO)³⁹.

³⁵ AIPN Po, 00275/757, Notatka służbowa do sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Arun 87” dotycząca spotkania konsula generalnego Konsulatu USA w Poznaniu z kandydatem do senatu z listy PZPR Janem Kołodziejczakiem, 3 VI 1989 r., s. 117.

³⁶ *Ibidem*, Notatka służbowa do sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Arun 87” dotycząca wizyty w Poznaniu rady ambasady USA w Warszawie Darryla Normana Johnsona, czerwiec 1989 r., s. 120–121.

³⁷ AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający nr 285/89 do sprawy obiektowej krypt. „Prasa”, 20 V 1989 r., k. 230.

³⁸ AIPN Po, 06/268, t. 7, Decyzja nr 010/89 szefa WUSW w Poznaniu w sprawie powołania Sztabu WUSW dla zapewnienia spokojnego przebiegu procesu realizacji postanowień Okrągłego Stołu, obchodów 1 Maja, Krajowej Konferencji Delegatów PZPR oraz kampanii i wyborów do Sejmu i Senatu, 10 IV 1989 r., s. 247–250.

³⁹ W skład wspomnianego sztabu weszli także: płk Bronisław Rakowski (zastępca szefa WUSW ds. MO), płk Edward Miętiewicz (zastępca szefa WUSW ds. polityczno-wychowawczych), płk Zdzisław Centkowski (zastępca szefa WUSW ds. administracyjno-gospodarczych), ppłk Edmund Sosiński (naczelnik

Zadaniem sztabu było m.in. koordynowanie działań mających na celu utrzymanie „ładu i spokoju społecznego” w związku z wyborami oraz informowanie zarówno MSW, jak i wojewódzkich władz politycznych i administracyjnych o sytuacji społeczno-politycznej i ekonomicznej, a także o rozpoznanych zagrożeniach.

Wspomniany sztab opracował Plan działań jednostek MO i SB województwa poznańskiego w zakresie zabezpieczenia kampanii i wyborów do Sejmu i Senatu⁴⁰. Ten niezwykle interesujący dokument dowodzi, że funkcjonariusze poznańskiej „bezpieki”, planując swoje działania, mieli świadomość, że trwająca kampania wyborcza ma miejsce w zdecydowanie odmiennych warunkach niż wszystkie dotychczasowe głosowania w PRL. W analogicznym planie, przygotowanym w RUSW w Poznaniu, stwierdzono, że „kampania przedwyborcza oraz same wybory odbywać się będą w ostrej walce wyborczej pomiędzy koalicją rządową a opozycją. Nie można w tej sytuacji wykluczyć, że mogą nastąpić zakłócenia porządku i bezpieczeństwa publicznego”⁴¹.

Z zachowanej dokumentacji niewiele dowiadujemy się na temat sprzecznych z prawem działań SB. Miały one miejsce np. w Gnieźnie, gdzie do wiceprezydenta tego miasta (pełniącego w tym czasie funkcję przewodniczącego Miejskiego Biura Wyborczego) zgłosili się z protestem przedstawiciele Miejskiego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność”. Zarzucali oni SB, że prowadzi rozmowy i werbunki wśród młodzieży szkolnej, przegląda teczkę personalne nauczycieli w jednej ze szkół oraz inicjuje działania chuliganów, którzy rzucają kamieniami w okna siedziby gnieźnieńskiego MKZ⁴². Z dokumentacji wytworzonej przez opozycję wynika, że na terenie województwa poznańskiego wielokrotnie dochodziło do niszczenia materiałów propagandowych „Solidarności”, a niektórzy kandydaci koalicji wykorzystywali zajmowane przez siebie stanowiska do zbierania podpisów poparcia pod swoimi kandydaturami. Głośny przypadek miał miejsce w podpoznańskim Buku, gdzie interweniujący przeciwko zrywaniu plakatów sekretarz miejscowego KO został uderzony w twarz⁴³. Część z tych działań była zapewne inspirowana przez miejscowy aparat bezpieczeństwa.

Funkcjonariusze SB w swoich działaniach niewątpliwie wykorzystywali techniczne środki pracy operacyjnej w postaci podsłuchów. Najbardziej znany tego typu przypadek

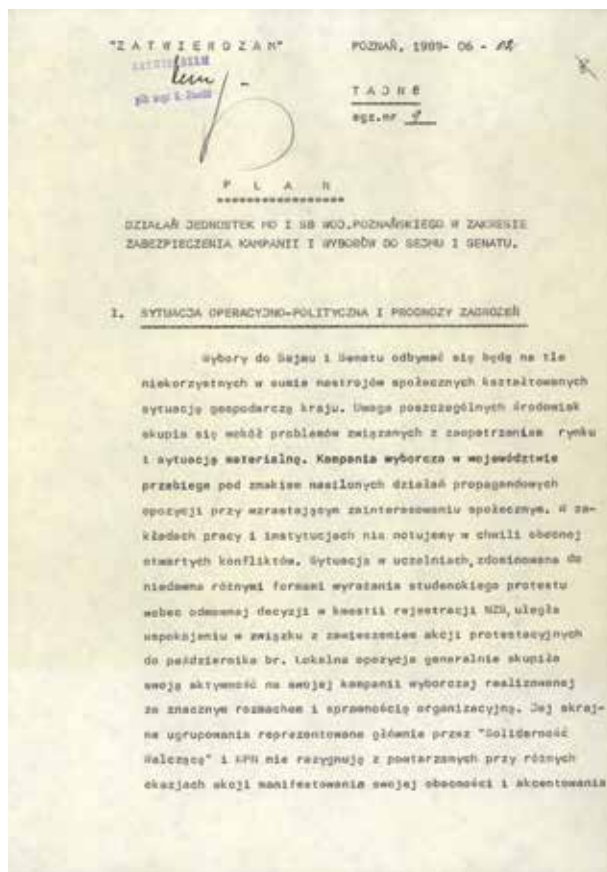
Wydziału III), mjr Włodzimierz Sawczak (kierownik Inspektoratu 2), ppłk Wojciech Sobisiak (naczelnik Wydziału II), mjr Kazimierz Ziomek (zastępca naczelnika Wydziału III-1), ppłk Marian Malak (naczelnik Wydziału IV), ppłk Ryszard Krasicki (naczelnik Wydziału V), ppłk Edward Giera (naczelnik Wydziału VI), kpt. Michał Bandurski (Inspektorat Analityczno-Informacyjny zastępcy szefa ds. SB), ppłk Waldemar Domachowski (naczelnik Wojewódzkiego Stanowiska Kierowania), płk Jan Wystrach (szef RUSW w Poznaniu), płk Edmund Witkowski (dowódca ZOMO), ppłk Stanisław Bilewski (naczelnik Wydziału Ruchu Drogowego), ppłk Stanisław Adaszak (naczelnik Wydziału Prewencji), ppłk Jan Ludek (naczelnik Wydziału Kryminalnego), ppłk Leszek Czwojdrak (naczelnik Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą) oraz ppłk Józef Chojnacki (naczelnik Wydziału Gospodarki Materiałowo-Technicznej).

⁴⁰ *Ibidem*, Plan działań jednostek MO i SB województwa poznańskiego w zakresie zabezpieczenia kampanii i wyborów do Sejmu i Senatu, 2 VI 1989 r., s. 238–243.

⁴¹ *Ibidem*, Plan przedsięwzięć RUSW w Poznaniu na okres poprzedzający oraz dzień wyborów do Sejmu i Senatu PRL, 22 V 1989 r., s. 213.

⁴² AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający nr 297/89 do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 23 V 1989 r., k. 234.

⁴³ AIPN Po, 764/11, Pismo pełnomocnika ds. wyborów Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Poznaniu do K MO w Buku w sprawie napaści na sekretarza Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Buku, 8 VI 1989 r., k. 221.

**Plan działań jednostek MO i SB województwa poznańskiego w zakresie zabezpieczenia kampanii i wyborów do Sejmu i Senatu (strona pierwsza),
Poznań, 2 VI 1989 r. AIPN Po, 06/268, t. 7**

miał miejsce w Słupsku, gdzie ujawniono podsłuch zainstalowany w lokalu zajmowanym przez KO⁴⁴. W Poznaniu tego typu urządzenie umieszczono przypuszczalnie w siedzibie Okręgowej Komisji Wyborczej nr 79⁴⁵. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można stwierdzić, że podsłuch zainstalowano również – lub przynajmniej próbowano to zrobić – w mieszczącej się w Zamku Cesarskim (zwanym wówczas Pałacem Kultury) siedzibie poznańskiego KO.

⁴⁴ A. Bogucka-Skowrońska, *Wybory 1989 – Słupigate* [w:] *U progu demokracji. Komitety Obywatelskie „Solidarność” Regionu Słupskiego w wyborach 4(18) czerwca 1989 roku. Materiały z konferencji, Słupsk, 5 VI 2009 r.*, red. M. Hejger, Słupsk 2010, s. 16–20.

⁴⁵ AS, Komitet Obywatelski/Wybory 1989, [32] Poznań, Teleks Andrzeja Porawskiego w sprawie druku ulotek przedwyborczych w drukarniach wojskowych oraz incydentu podczas posiedzenia Okręgowej Komisji Wyborczej nr 79 w Poznaniu, 19 V 1989 r., b.p.

W dokumentacji przewija się również wątek zatrzymywania młodzieży, która poprzez swoje działania wspierała kampanię opozycji. Dnia 1 czerwca jeden z funkcjonariuszy kompanii patrolowej RUSW w Poznaniu zatrzymał na placu Wolności Marka Kergera i Adama Pawłowskiego, którym zarzucono naklejenie samoprzylepnych ulotek propagandowych z symbolem „V Solidarność” na oznakowany pojazd milicyjny⁴⁶. Przeciwno takim działaniom zdecydowanie protestował poznański KO, zdaniem którego do zatrzymanych odnoszono się wulgarnie, a nawet grożono pobiciem⁴⁷. Dwa dni później próbowano wylegitymować młodego mężczyznę, który w okolicy budynku KW PZPR i Pałacu Kultury miał fotografować zaparkowany nieopodal radiowóz oraz stojących przy nim funkcjonariuszy⁴⁸. Oskarżenia ze strony „Solidarności” o próby bezpodstawnego zatrzymywania osób biorących udział w kampanii spotkały się z odpowiedzią szefa WUSW w Poznaniu. W odnalezionych w Archiwum Prezydenta RP pismach stwierdzał on, że przypadki takie nie są mu znane, a działania podjęte przez funkcjonariuszy MO nie naruszają zarówno prawa, jak i obowiązujących norm społecznych⁴⁹.

W dniach 3–5 czerwca 1989 r. obowiązywał wprowadzony decyzją szefa WUSW stan podwyższonej gotowości w jednostkach SB i MO na terenie województwa poznańskiego⁵⁰. Funkcjonariuszom wstrzymano urlopy i przepustki, a kadrze ZOMO i Wojewódzkiego Ośrodka Szkolenia Milicji Obywatelskiej polecono pozostanie w miejscu zamieszkania. Wprowadzono całodobowe dyżury kierownictw WUSW i RUSW oraz grup operacyjno-dochodzeniowych. Skoszarowano ZOMO oraz nakazano utrzymanie odvodu centralnego w liczbie 300 funkcjonariuszy (jeden batalion) do dyspozycji Sztabu MSW.

W celu zapewnienia bieżącego dopływu informacji do Sztabu WUSW w dniu wyborów wprowadzono jednakowe dla MO i SB godziny składania meldunków telefonicznych. Miały one zawierać informacje o próbach zakłócenia ładu i porządku publicznego, podejmowanych działaniach zapobiegawczych, wydarzeniach mających wpływ na przebieg i atmosferę wyborów (m.in. o przypadkach niszczenia dekoracji, agitacji przed lokalami wyborczymi, organizowaniu manifestacji i zgromadzeń) oraz szacunkowe dane na temat frekwencji⁵¹. W razie incydentów mających miejsce w lokalach wyborczych lub w ich pobliżu funkcjonariusze MO i członkowie ORMO mieli interweniować tylko w przypadku wyraźnego żądania przewodniczącego komisji

⁴⁶ AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający nr 318/89 do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 2 VI 1989 r., k. 243.

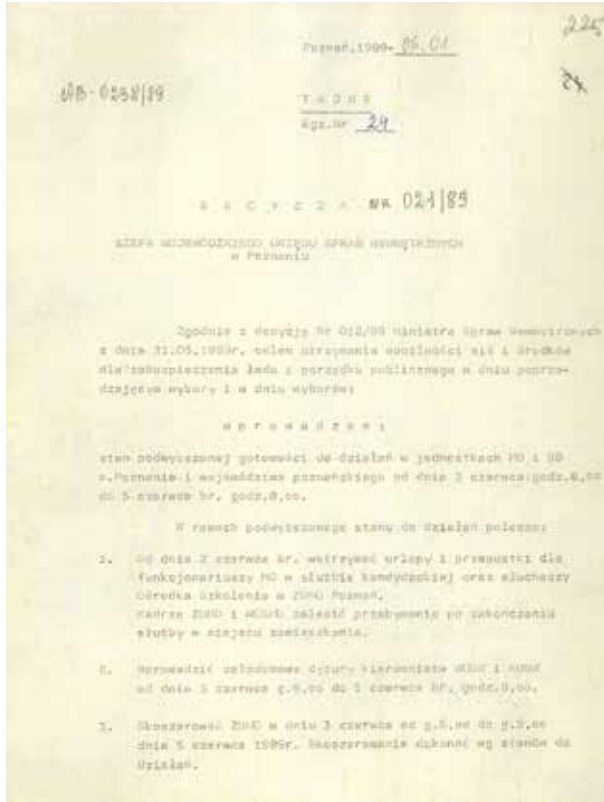
⁴⁷ AS, Komitet Obywatelski/Wybory 1989, [32] Poznań, Telesk rzecznika Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Poznaniu w sprawie zatrzymania Marka Kergera i Adama Pawłowskiego przez funkcjonariuszy MO, 1 IV 1989 r., b.p.

⁴⁸ AIPN Po, 764/11, Relacja Radosława Paciorka dotycząca próby zatrzymania przez MO, 3 VI 1989 r., k. 217.

⁴⁹ APRP, Kancelaria Rady Państwa, Państwowa Komisja Wyborcza, 1033/25, t. 5, Pismo szefa WUSW w Poznaniu do Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Poznaniu w sprawie zatrzymania Marka Kergera i Adama Pawłowskiego przez funkcjonariuszy MO, 5 VI 1989 r., k. 49–50; *ibidem*, Pismo szefa WUSW w Poznaniu do Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Poznaniu w sprawie prób niezasadzonego zatrzymywania młodych ludzi przez MO, 16 VI 1989 r., k. 45–46.

⁵⁰ AIPN Po, 06/268, t. 7, Decyzja nr 021/89 szefa WUSW w Poznaniu, 1 VI 1989 r., s. 225–226.

⁵¹ AIPN Po, 956/11, Wytyczne kierownika Sztabu WUSW w Poznaniu dotyczące zasad pracy informacyjnej w dniu wyborów dla naczelników wydziałów WUSW w Poznaniu oraz szefów RUSW, 1 VI 1989 r., s. 69–71.

**Decyzja nr 021/89 szefa WUSW w Poznaniu
plk. Zdzisława Stockiego (strona pierwsza),
Poznań, 1 VI 1989 r. AIPN Po, 06/268, t. 7**

wyborczej⁵². Za dokumentację wizualną wszelkich zakłóceń odpowiadała specjalna grupa operacyjno-dochodzeniowa złożona z operatora kamery, oficera dochodzeniowego oraz oficera prewencji⁵³. Zgodnie z zaleceniami kierownika Głównego Inspektoratu Ochrony Przemysłu wprowadzono „stan wzmoczonej czujności” w kluczowych zakładach pracy i instytucjach województwa poznańskiego⁵⁴. Do zabezpieczenia

⁵² AIPN Po, 1239/39, Pismo w sprawie zasad pełnienia służby przez funkcjonariuszy MO i członków ORMO na terenie RUSW w Szamotułach w czasie trwania wyborów, 29 V 1989 r., b.p.

⁵³ AIPN Po, 06/268, t. 7, Szyfrogram zastępcy kierownika Sztabu MSW do szefów WUSW w sprawie utworzenia grup operacyjno-dochodzeniowych przeznaczonych do dokumentowania zakłóceń w czasie wyborów, 3 VI 1989 r., s. 200; *ibidem*, Skład grup operacyjno-dochodzeniowych przeznaczonych do dokumentowania zakłóceń w czasie wyborów, powołanych w odpowiedzi na szyfrogram zastępcy kierownika Sztabu MSW do szefów WUSW, 3 VI 1989 r., s. 199.

⁵⁴ AIPN Po, 956/11, Szyfrogram kierownika Głównego Inspektoratu Ochrony Przemysłu MSW do zastępców szefów WUSW ds. SB w sprawie wprowadzenia „stanu wzmoczonej czujności” w dniach 3–5 czerwca 1989 r., 30 V 1989 r., s. 67–68; *ibidem*, Pismo zastępcy szefa WUSW w Poznaniu do dyrektorów zakładów pracy i instytucji województwa poznańskiego nakazujące wprowadzenie „stanu wzmoczonej czujności” w dniu głosowania, 31 V 1989 r., s. 64–66.

wyborów planowano wykorzystać 1209 funkcjonariuszy MO, 619 funkcjonariuszy SB i 3770 członków ORMOS⁵⁵.

Głosowanie

Wyniki I tury wyborów – zaskakujące zarówno dla PZPR, jak i „Solidarności” – stanowią istotną cezurę w procesie rozkładu systemu komunistycznego w Polsce. Kandydaci Komitetu Obywatelskiego obsadzili 160 ze 161 mandatów poselskich przeznaczonych dla kandydatów bezpartyjnych oraz 92 na 100 możliwych miejsc w senacie. Spektakularną porażką rządzącej koalicji PZPR–ZSL–SD okazała się lista krajowa. Spośród 35 kandydatów zaledwie 2 osoby (prof. Mikołaj Kozakiewicz i prof. Adam Zieliński) przekroczyły wymagany próg 50 proc. ważnych głosów. Do sejmu dostało się ponadto jedynie 3 kandydatów koalicji startujących w okręgach wyborczych (2 mandaty przeznaczone dla ZSL oraz 1 dla PZPR)⁵⁶. Do urn w tej turze udało się 62,32 proc. uprawnionych.

W województwie poznańskim, gdzie frekwencja wynosiła 65,3 proc., sukces wyborczy w I turze osiągnęli kandydaci wysunięci przez Komitet Obywatelski „Solidarność” w Poznaniu. W zdecydowany sposób swoich przeciwników w walce o fotel senatora pokonali prof. Ryszard Ganowicz (68,35 proc. głosów) i prof. Janusz Ziółkowski (66,86 proc. głosów). Znaczne poparcie wyborców sprawiło, że zwycięstwo odnieśli także kandydaci ubiegający się o mandaty poselskie: Pawłowi Łączkowskiemu zaufało 69,83 proc. głosujących, Ireneuszowi Pięcie 72,55 proc., Hannie Suchockiej 71,62 proc., Leonardowi Szymańskiemu 62,58 proc., a Michał Wojtczak otrzymał 60,10 proc. ważnych głosów. Pewnym zaskoczeniem mogą być wyniki, które w województwie poznańskim osiągnęli kandydaci startujący z krajowej listy wyborczej. Wymaganego 50 proc. progu poparcia nie uzyskało jedynie 5 kandydatów: Kazimierz Barcikowski, Stanisław Ciosek, Józef Czyrek, Stanisław Kania oraz Alfred Miodowicz⁵⁷. Oznacza to, że mieszkańcy tego województwa w zdecydowanej większości poparli umieszczonych na niej kandydatów, co według powyborczych ocen partyjnych miało wynikać z „poznańskiego racjonalizmu i tradycji”⁵⁸.

W meldunkach przesyłanych do MSW w dniu głosowania poznańska SB skupiła się na informowaniu o frekwencji wyborczej i mających miejsce incydentach⁵⁹. Frekwencję oceniano na ok. 66,1 proc. Udział duchowieństwa w wyborach miał wynosić

⁵⁵ AIPN Po, 06/268, t. 7, Planowane siły do zabezpieczenia akcji wyborczej na terenie jednostek MO w dniu 4 VI 1989 r., 30 V 1989 r., s. 218.

⁵⁶ Zob. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r. (MP 1989, nr 21, poz. 149); Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r. (MP 1989, nr 21, poz. 150). Przebieg oraz wyniki I i II tury głosowania szczegółowo omawia P. Codogni, *op. cit.*, s. 257–304.

⁵⁷ Zob. APRP, Kancelaria Rady Państwa, Państwowa Komisja Wyborcza, 1033/29, Protokoły głosowania na obszarze okręgów wyborczych (numery 77, 78 i 79) na posłów wybieranych z krajowej listy wyborczej, k. 236–244.

⁵⁸ APP, KW PZPR, 553, Ocena kampanii propagandowej związanej z wyborami do Sejmu i Senatu przygotowana przez Wydział Propagandy KW PZPR w Poznaniu, czerwiec 1989 r., k. 137.

⁵⁹ AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający nr 323/89 do sprawy obiektywnej krypt. „Parlament”, 4 VI 1989 r., k. 246; *ibidem*, Meldunek uzupełniający nr 324/89 do sprawy obiektywnej krypt. „Parlament”, 4 VI 1989 r., k. 245.

49 proc. uprawnionych. W Poznaniu funkcjonowało 81 stałych punktów informacyjnych „Solidarności”, gdzie rozdawano instrukcje wyborcze. Odnotowano także przypadki agitacji w postaci odwiedzania wyborców w ich domach i sugerowania skreślenia kandydatów strony koalicyjnej. Kilkuosobowa grupa członków „Solidarności” usiłowała wejść na teren poznańskiego ZOMO, co tłumaczono zamiarem kontroli wyborów w tym obwodzie zamkniętym. Nie wiemy, czy działania te zostały uwiecznione przez grupę operacyjno-dochodzeniową. W sporządzonym meldunku napisano jedynie, że spotkały się one z kontrakcją inspirowaną przez lokalne władze polityczne. Funkcjonariusze SB zaobserwowali także, że siedzibę KO „Solidarność” w Poznaniu odwiedził konsul USA wraz z małżonką.

Kolejne meldunki poświęcono przede wszystkim powyborczym komentarzom oraz przygotowaniom do II tury wyborów. W opinii dziennikarzy i pracowników Wielkopolskiego Wydawnictwa Prasowego ich wyniki nie były zaskoczeniem. Przeciętny wyborca miał bowiem oceniać autorytet władzy „przez pryzmat «półki sklepowej», kolejek i uciążliwości życia codziennego, permanentnych podwyżek cen, rosnącej inflacji”⁶⁰. Pracownicy Poznańskich Zakładów Graficznych im. Marcina Kasprzaka uważali, że stonkowo niska frekwencja wynikała z braku wiary w możliwość poprawy sytuacji w kraju oraz zniechęcenia spowodowanego rywalizacją propagandową obu stron, która miała sugerować, że nie chodzi o dobro Polski, lecz o to, kto zdobędzie lub utrzyma się przy władzy. Działacze PPS twierdzili, że nieposiadająca jasnego programu ekonomicznego „Solidarność”, zmuszona do podjęcia współodpowiedzialności za sprawowanie władzy, nie udźwignie tego ciężaru⁶¹. Przewidywano, że porażka strony rządowej spowoduje rozłam w koalicji PZPR, ZSL i SD. W powszechnej opinii uważano, że porażka strony rządowej wywoła radykalizację jej działań, co może doprowadzić do otwartego konfliktu. Dyskutowano również na temat problemu wyboru prezydenta i wymieniano kilku potencjalnych kandydatów: Wojciecha Jaruzelskiego, Lecha Wałęsę, prof. Bronisława Geremka, prof. Aleksandra Gieysztorę, Mieczysława Rakowskiego oraz Mieczysława Wilczka. Zwracano uwagę, że to opozycja podjęła po wyborach pierwsze konkretne kroki polityczne. Miała o tym świadczyć planowana wizyta Michała Wojtczaka i Hanny Suchockiej w USA i RFN, gdzie mieli rozmawiać o zagadnieniach ekonomicznych z George’em Bushem i Helmutem Kohlem. W ogólnej ocenie społecznej wybory stały się plebiscytem poparcia dla „Solidarności”, a ich wyniki świadczą o braku zaufania obywateli do partii i jej polityki⁶². Opinia ta była podzielana także przez członków PZPR, czego najlepszym przykładem jest wypowiedź I sekretarza KD PZPR Poznań-Jeżyce Ryszarda Tomaszewskiego, który stwierdził, że „gdyby słonia wziąć do ogrodu zoologicznego i napisać na drzwiach czerwoną farbą «Solidarność», toby przeszedł. Jest to może trywialne i śmieszne, ale jeden z towarzyszy powiedział swego czasu, że gdybyśmy wystawili do wyborów Alberta Einsteina i mu wpięli w klapę znaczek PZPR, to na pewno by nie przeszedł”⁶³.

⁶⁰ *Ibidem*, Meldunek uzupełniający do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 5 VI 1989 r., k. 247.

⁶¹ *Ibidem*, Meldunek uzupełniający nr 327/89 do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 8 VI 1989 r., k. 248–249.

⁶² *Ibidem*, Meldunek uzupełniający nr 329/89 do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 9 VI 1989 r., k. 251.

⁶³ APP, KW PZPR, 197, Stenogram z plenarnego posiedzenia Komitetu Wojewódzkiego PZPR w dniu 29 VI 1989 r., k. 49.

Spektakularna klęska listy krajowej, dla której – jak już wcześniej wspomniano – nie przewidziano powtórnego głosowania, okazała się jednym z najpoważniejszych problemów politycznych będących następstwem I tury głosowania⁶⁴. Jej upadek stawiał pod znakiem zapytania nie tylko kwestię obsady 33 miejsc w sejmie, ale przede wszystkim ustalone przy Okrągłym Stole proporcje podziału miejsc.

Kierownictwo Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”, obawiając się wprowadzenia stanu wyjątkowego i unieważnienia wyborów, podjęło działania mające na celu uspokojenie entuzjastycznych nastrojów będących efektem wygranej. Tendencje te zostały umiejętnie wykorzystane przez władze, które 6 czerwca 1989 r. ogłosiły w podległych MSW jednostkach stan podwyższonej gotowości. Chociaż w rzeczywistości zastosowanie represji na kształt tych z okresu stanu wojennego nie było wówczas możliwe, to kierownictwo „Solidarności”, które nie mogło przecieć o tym wiedzieć, zdecydowało się na ustępstwa wobec przegranych⁶⁵.

Zaproszeniem do złożenia przez władze propozycji rozwiązania sytuacji stało się oświadczenie rzecznika prasowego NSZZ „Solidarność” Janusza Onyszkiewicza, ogłoszone 7 czerwca 1989 r. Stwierdził on w nim m.in., że „nieobecność w sejmie takich osobistości jak Rakowski i Ciosek będzie niekorzystna, ponieważ pozostaną poza parlamentem ludzie podejmujący ważne decyzje polityczne. Byłoby to z uszczerbkiem dla sejmu jako instytucji stanowiącej o sprawach państwa. Nie chodzi przecież o los 35 osób, ale o wyłonienie rządu, który będzie mógł rządzić. Komitet Obywatelski czeka więc na propozycje władz, jakie wynikną z analizy sytuacji”⁶⁶. Inicjatywa ta spotkała się z niezadowolaniem zarówno wyborców, jak i członków „Solidarności”. Działacze Międzyuczelnianego Komitetu Strajkowego NZS w Poznaniu stwierdzili, że „prowadzenie tego typu polityki jest znieważeniem własnych wyborców i prowadzić może jedynie do wyobcowania się władz «Solidarności»”, a „manipulowanie wynikami wyborów było dotąd metodą działania wyłącznie komunistów”⁶⁷.

Propozycja rozwiązania sporu została złożona przez władze już 8 czerwca podczas spotkania Komisji Porozumiewawczej, którą powołano przy Okrągłym Stole. Generał Kiszczak, który oskarżył opozycję o prowadzenie kampanii wyborczej w sposób „konfrontacyjny, odbiegający od ducha i ustaleń Okrągłego Stołu”, próbował wymóc na swoich rozmówcach wyrażenie zgody na wystąpienie Komisji do Rady Państwa z wnioskiem o podjęcie decyzji, która umożliwi wybory uzupełniające na nieobsadzone mandaty poselskie w czasie II tury wyborów. Jednocześnie ostrzegał przed nieprzewidzianymi konsekwencjami, jakie mogą stać się efektem sprzeciwu wobec kandydatury Jaruzelskiego na prezydenta.

Ostatecznie – w wyniku twardej postawy przedstawicieli władz – „Solidarność” wyraziła zgodę na zmianę ordynacji w trakcie trwania wyborów. Problem listy krajowej rozwiązano poprzez rozdzielenie miejsc w sejmie przewidzianych dla koalicji między

⁶⁴ Zob. A. Dudek, *op. cit.*, s. 281–292.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 283–286, 293–294.

⁶⁶ Cyt. za: P. Codogni, *op. cit.*, s. 280.

⁶⁷ AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający nr 133/89 do sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Przegranii”, 10 VI 1989 r., k. 252. Liczne głosy niezadowolenia napływały także do siedziby KO „Solidarność” w Poznaniu, a wielu członków obwodowych komisji wyborczych z ramienia „Solidarności” groziło rezygnacją z pracy w II turze wyborów. Zob. AS, Komitet Obywatelski/Wybory 1989, [32] Poznań, Informacja o reakcji na oświadczenie Janusza Onyszkiewicza, 8 VI 1989 r., b.p.

wyznaczone przez Radę Państwa 33 okręgi wyborcze, co stanowiło naruszenie umowy zawartej przy Okrągłym Stole⁶⁸.

Komitet Obywatelski w Poznaniu przed II turą wyborów udzielił wsparcia kandydującym na mandaty przeznaczone dla ZSL Józefowi Wleklińskiemu i Czesławowi Janickiemu oraz Tadeuszowi Dziubie, który kandydował na mandat przewidziany dla SD⁶⁹. Zadeklarowano również pomoc w prowadzeniu kampanii dla Antoniego Żurawskiego i Stanisława Hofmanna (województwo leszczyńskie) oraz Piotra Baumgarta i Zdzisława Nowickiego (województwo pilskie), którzy kandydując na senatorów w I turze, nie uzyskali wystarczającego poparcia wyborców. Oferowana pomoc miała dotyczyć udostępnienia posiadanej bazy poligraficznej i komputerowej, a także uczestnictwa wybranych w województwie poznańskim senatorów i posłów w spotkaniach przedwyborczych⁷⁰. Poznańska „Solidarność” stwierdziła również, że największe szanse w rywalizacji o mandaty przeznaczone dla PZPR ma Marek Król, który w pierwszym głosowaniu zdobył ok. 47 proc. głosów. W ocenie SB strona koalicyjno-rządowa nie prowadziła działalności propagandowej na rzecz swoich kandydatów.

Druga tura wyborów, ciesząca się znacznie mniejszym zainteresowaniem wyborców (frekwencja wynosiła zaledwie 25,5 proc. uprawnionych), przypięczętowała sukces kandydatów opozycyjnych⁷¹. Osoby wysunięte przez komitety obywatelskie zdobyły kolejnych 7 miejsc w senacie oraz 1 miejsce w sejmie. Przy poparciu opozycji dla wybranych kandydatów obsadzono również mandaty przeznaczone dla strony partyjno-rządowej.

W dniu głosowania na ścianach budynków oraz w komunikacji miejskiej Poznania pojawiły się plakaty promujące kandydatów do sejmu na mandaty ZSL i SD, których popierała „Solidarność”⁷². Odnotowano także przypadki agitowania na ich rzecz przed lokalami wyborczymi. Zachęcano również do głosowania na kandydatów strony koalicyjno-rządowej, co wynikało z inicjatywy osób ubiegających się o mandaty poselskie przeznaczone dla tej opcji politycznej. W ocenie SB głosowanie przebiegło spokojnie, a opozycja nie prowadziła agresywnych działań propagandowych⁷³. W wielu komisjach wyborczych mężowie zaufania i członkowie komisji z ramienia „Solidarności” byli nieobecni.

W województwie poznańskim frekwencja w II turze głosowania wyniosła 34,9 proc. Była ona wyższa od średniej krajowej w tych województwach, w których kandydowały osoby zgłoszone przez „Solidarność” lub wspierani przez komitety obywatelskie kandydaci koalicji rządzącej. Mandat poselski uzyskali popierani przez KO „Solidarność” w Poznaniu Tadeusz Dziuba oraz Czesław Janicki i Józef Wlekliński. W ponownym

⁶⁸ Zob. Dekret z dnia 12 czerwca 1989 r. o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji, na lata 1989–1993 (DzU 1989, nr 36, poz. 198).

⁶⁹ AIPN, 0236/410, t. 30, Przygotowania do II tury wyborów w Poznaniu, 8 VI 1989 r., k. 250.

⁷⁰ *Ibidem*, Meldunek uzupełniający nr 334/89 do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 12 VI 1989 r., k. 257.

⁷¹ Zob. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 20 czerwca 1989 r. o wynikach ponownego głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 18 czerwca 1989 r. (MP 1989, nr 21, poz. 151); Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 20 czerwca 1989 r. o wynikach ponownego głosowania i wynikach wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 18 czerwca 1989 r. (MP 1989, nr 21, poz. 152).

⁷² AIPN, 0236/410, t. 30, Meldunek uzupełniający do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 18 VI 1989 r., k. 260.

⁷³ *Ibidem*, Meldunek uzupełniający do sprawy obiektowej krypt. „Parlament”, 18 VI 1989 r., k. 261.

głosowaniu obsadzono także mandat przeznaczony dla Stowarzyszenia PAX (Alfred Wawrzyniak) oraz mandaty przewidziane dla PZPR (Andrzej Aumiller, Marek Król, Marek Pol, Bożenna Urbańska, Marian Zawadzki oraz Wiesława Ziółkowska). Zwycięstwo odnieśli również – za wyjątkiem Piotra Baumgarta – kandydaci z ościennych województw wspierani przez poznańską opozycję⁷⁴.

W zachowanej dokumentacji poznańskiej SB nie odnaleziono informacji na temat prac nad wprowadzeniem stanu wyjątkowego oraz listy osób przewidzianych do internowania w przypadku porażki władz komunistycznych w wyborach. Stan podwyższonej gotowości, podobnie jak w całej Polsce, odwołano dopiero 23 czerwca 1989 r.⁷⁵

Wybory parlamentarne z czerwca 1989 r. po upływie ponad trzydziestu lat nadal wywołują przeciwstawne oceny. Dla jednych były wielkim zwycięstwem demokracji, dla innych natomiast zdradą ideałów „Solidarności”, której elity – poprzez porozumienie przy Okrągłym Stole – podzieliły się władzą z komunistami, a swoimi późniejszymi działaniami przyczyniły się do ich spokojnego przejścia przez proces transformacji ustrojowej. Niezależnie od tego, za jakim stanowiskiem się opowiemy, nie sposób zaprzeczyć, że skala porażki partii komunistycznej w I turze głosowania znacząco przyspieszyła dokonujące się w Polsce zmiany ustrojowe. Agonia systemu była jednak rozłożona w czasie, a strona partyjno-rządowa nie przyglądała się temu biernie, czego wymiernym efektem był wybór gen. Wojciecha Jaruzelskiego na prezydenta PRL. Kolejnymi etapami tego procesu były: objęcie stanowiska premiera przez Tadeusza Mazowieckiego (wrzesień 1989 r.), przywrócenie nazwy państwa „Rzeczpospolita Polska” (grudzień 1989 r.), samorozwiązanie PZPR (styczeń 1990 r.), likwidacja SB (lipiec 1990 r.), wolne wybory samorządowe (maj 1990 r.) oraz wygrane przez Lecha Wałęsę wolne wybory prezydenckie (listopad i grudzień 1990 r.). Końcem tego procesu były przeprowadzone 27 października 1991 r. pierwsze po zakończeniu II wojny światowej w pełni wolne wybory parlamentarne w Polsce.

Działania podjęte przez SB w związku z wyborami w czerwcu 1989 r. zdecydowanie różniły się od tych, które podejmowano przy okazji wcześniejszych elekcji przeprowadzanych w PRL⁷⁶. W zmienionych warunkach politycznych aparat bezpieczeństwa utracił swój podstawowy oręż, jakim było fałszowanie wyników dotychczasowych głosowań. Pełne przedstawienie działań i roli poznańskiej SB w wyborach 1989 r. niestety nie jest możliwe ze względu na zniszczenia, jakie poczyniono w dokumentacji archiwum WUSW w Poznaniu. Dotarcie do materiałów przechowywanych w Archiwum IPN w Warszawie, nieznanym do tej pory hi-

⁷⁴ Piotr Baumgart przegrał z formalnie bezpartyjnym Henrykiem Stokłosą, którego jednak popierała PZPR. Nie jest prawdą powtarzany od lat mit, że był on jedynym kandydatem „Solidarności”, który nie miał zdjęcia z Lechem Wałęsą. Zob. A. Cherek, *Przyczyna zwycięstwa? Historia plakatów wyborczych Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” z Lechem Wałęsą* [w:] *Krok ku wolności...*, s. 317–331.

⁷⁵ *Szyfrogram wiceministra spraw wewnętrznych gen. Henryka Dankowskiego dotyczący odwołania stanu podwyższonej gotowości w resorcie spraw wewnętrznych, 22 VI 1989 r.* [w:] *Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t. 2: *czerwiec–grudzień 1989*, wybór, wstęp i oprac. A. Dudek, Warszawa 2013, s. 122; AIPN Po, 06/268, t. 7, Decyzja nr 033/89 szefa WUSW w Poznaniu w sprawie odwołania stanu podwyższonej gotowości sił i środków do działań WUSW, 23 VI 1989 r., s. 246.

⁷⁶ Na temat wyborów w PRL szerzej zob. m.in. M. Siedziako, *Bez wyboru. Głosowania do Sejmu PRL 1952–1989*, Warszawa 2018.

storykom zajmującym się tytułową tematyką, pozwala jednak – w zestawieniu z innymi dokumentami – odpowiedzieć przynajmniej na część zadawanych pytań badawczych⁷⁷. Warto w tym miejscu zauważyć, że działania poznańskiego aparatu bezpieczeństwa były zbliżone do tych, jakie w związku z wyborami podjęto w innych regionach Polski, w tym także w przywołanym na początku artykułu województwie przemyskim. W obu przypadkach koncentrowały się one głównie na biernym zbieraniu informacji na temat poczynań strony opozycyjnej, a nieliczne działania ofensywne nie mogły znacząco wpłynąć na wyborcze wyniki⁷⁸.

Wiele interesujących informacji pozwalających na pogłębienie wiedzy o roli poznańskiej SB w wydarzeniach czerwca 1989 r. mogłyby przynieść relacje osób biorących w nich aktywny udział. Chodzi tu nie tylko o opozycjonistów i działaczy partyjnych tamtego okresu, ale przede wszystkim o funkcjonariuszy poznańskiej „bezpieki”, których wspomnienia – jeśli zechcieliby się nimi podzielić – znacząco poszerzyłyby naszą wiedzę na temat zakulisowych gier tajnych służb w tym przełomowym momencie polskiej historii. Informacji na ten temat można szukać również w dokumentach, jakie w formie darowizny są przekazywane do zasobu poznańskiego archiwum IPN przez osoby prywatne. Przykładem tego typu materiałów są m.in. dokumenty użyczone przez dr. Olgierda Baehra oraz dr. Henryka Krzyżanowskiego w trzydziestą rocznicę wyborów czerwcowych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
0236/410, t. 30.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu
0034/29; 0038/175; 0055/31, t. 1–2; 00169/75; 00275/757; 00280/1, t. 4; 00280/4; 00280/14, t. 2; 06/268, t. 7; 764/11; 858/23, t. 2; 956/11; 1201/29; 1239/39.

Archiwum Państwowe w Poznaniu
Komitet Wojewódzki PZPR w Poznaniu: 197; 553.

Archiwum Prezydenta RP
Kancelaria Rady Państwa, Państwowa Komisja Wyborcza: 1033/25, t. 5; 1033/29.

Archiwum Senatu
Komitet Obywatelski/Wybory 1989: [32] Poznań.

Źródła publikowane

Koniec pewnej epoki. Wybory parlamentarne 1989 roku w województwie szczecińskim w dokumentach, wstęp, wybór i oprac. A. Kubaj, Warszawa–Szczecin 2010.

⁷⁷ Przywoływane w tekście dokumenty aparatu bezpieczeństwa odnalezione w Archiwum IPN w Warszawie i Oddziałowym Archiwum IPN w Poznaniu, które uzupełniono o materiały przechowywane w Archiwum Państwowym w Poznaniu, Archiwum Prezydenta RP oraz Archiwum Senatu, zostaną niebawem opublikowane w przygotowanej przez pracowników poznańskiego oddziału IPN pracy *Wybory czerwcowe 1989 r. w województwie poznańskim. Wybór dokumentów*, wstęp i red. Ł. Komorowski, wybór i oprac. H. Budzyńska, A. Chmielewska-Metka, R. Czajkowski, P. Drzymała, Ł. Komorowski.

⁷⁸ Por. A. Brożniak, *op. cit.*, s. 83–109.

- Wybory czerwcowe 1989 r. w województwie poznańskim. Wybór dokumentów*, wstęp i red. Ł. Komorowski, wybór i oprac. H. Budzyńska, A. Chmielewska-Metka, R. Czajkowski, P. Drzymała, Ł. Komorowski (w druku).
- Wybory '89 w Polsce południowo-wschodniej w dokumentach SB*, wstęp J. Borowiec, D. Iwaneczko, wybór i oprac. J. Borowiec, Warszawa–Rzeszów 2009.
- Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t. 2: *czerwiec–grudzień 1989*, wybór, wstęp i oprac. A. Dudek, Warszawa 2013.

Akty prawne

- Dekret z dnia 12 czerwca 1989 r. o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji, na lata 1989–1993 (DzU 1989, nr 36, poz. 198).
- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r. (MP 1989, nr 21, poz. 149).
- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 8 czerwca 1989 r. o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r. (MP 1989, nr 21, poz. 150).
- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 20 czerwca 1989 r. o wynikach ponownego głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 18 czerwca 1989 r. (MP 1989, nr 21, poz. 151).
- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 20 czerwca 1989 r. o wynikach ponownego głosowania i wynikach wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 18 czerwca 1989 r. (MP 1989, nr 21, poz. 152).
- Uchwała Rady Państwa z dnia 13 kwietnia 1989 r. o zarządzeniu wyborów do Sejmu i Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (DzU 1989, nr 21, poz. 109).
- Uchwała Rady Państwa z dnia 13 kwietnia 1989 r. w sprawie okręgów wyborczych dla wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz liczby, numerów i przeznaczenia mandatów w tych okręgach (DzU 1989, nr 21, poz. 111).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Ordynacja do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (DzU 1989, nr 19, poz. 103).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji, na lata 1989–1993 (DzU 1989, nr 19, poz. 102).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (DzU 1989, nr 19, poz. 101).

Opracowania

- Bereszyński Z., *Slużba Bezpieczeństwa i początki transformacji politycznej w województwie opolskim* [w:] *Upadek systemu komunistycznego na Górnym Śląsku. Wokół przemian 1989 roku w województwie katowickim i opolskim*, red. A. Dziuba, S. Rosenbaum, Katowice 2010.
- Bogucka-Skowrońska A., *Wybory 1989 – Słupiągate* [w:] *U progu demokracji. Komitety Obywatelskie „Solidarność” Regionu Słupskiego w wyborach 4(18) czerwca 1989 roku. Materiały z konferencji, Słupsk, 5 VI 2009 r.*, red. M. Hejger, Słupsk 2010.
- Brożyniak A., *Wybory w 1989 r. w województwie przemyskim w świetle zachowanych akt SB* [w:] *Wybory parlamentarne w 1989 r. w Polsce południowo-wschodniej*, red. M. Gliwa, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2011.

- Cherek A., *Przyczyna zwycięstwa? Historia plakatów wyborczych Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” z Lechem Wałęsą [w:] Krok ku wolności. Wybory czerwcowe 1989 i ich konsekwencje*, red. K. Białecki, S. Jankowiak, R. Reczek, Poznań 2015.
- Codogni P., *Wybory czerwcowe 1989 r. U progu przemiany ustrojowej*, Warszawa 2012.
- Czyżewski A., „Chcesz mieć lipę senatora – oddaj głos na profesora”. *Wybory 4 czerwca 1989 roku z perspektywy Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Sieradzu*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, nr 2.
- Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2014.
- Dziuba A., *Kampania wyborcza i wybory w województwie katowickim [w:] Upadek systemu komunistycznego na Górnym Śląsku. Wokół przemian 1989 roku w województwie katowickim i opolskim*, red. A. Dziuba, S. Rosenbaum, Katowice 2010.
- Frankiewicz M., *Solidarność Walcząca i Partia Wolności wobec Okrągłego Stołu [w:] Organizacja Solidarność Walcząca w Wielkopolsce w latach 1983–1990*, red. K. Brzechczyn, P. Zwiernik, Poznań 2009.
- Gliwa M., *Na drodze do „końca historii”. Wybory parlamentarne w 1989 r. w województwie rzeszowskim [w:] Wybory parlamentarne w 1989 r. w Polsce południowo-wschodniej*, red. M. Gliwa, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2011.
- Kaczmarek F., *Koniec PZPR w Poznaniu*, „Kronika Miasta Poznania” 2000, nr 1.
- Kardela P., *Służba Bezpieczeństwa wobec wyborów parlamentarnych 1989 roku w województwie olsztyńskim [w:] Olsztyński Czerwiec '89*, Olsztyn 2009.
- Kościański R., *Brakowanie i niszczenie dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Poznaniu w latach 1989–1990 [w:] Krok ku wolności. Wybory czerwcowe 1989 i ich konsekwencje*, red. K. Białecki, S. Jankowiak, R. Reczek, Poznań 2015.
- Kościański R., Leśkiewicz R., *Brakowanie i niszczenie dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Poznaniu w latach 1989–1990: wybrane zagadnienia*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, t. 4.
- Kuna I., *Sprawa obiektowa „Parlament”. Dokumentacja kontroli operacyjnej wyborów do sejmu kontraktowego w województwie suwalskim*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2014, t. 7.
- Siedziako M., *Bez wyboru. Głosowania do Sejmu PRL 1952–1989*, Warszawa 2018.

STRESZCZENIE

Wybory parlamentarne z czerwca 1989 r. stanowią istotną cezurę w procesie rozkładu dyktatury komunistycznej w Polsce. Jednym z ciekawszych problemów badawczych jest rola Służby Bezpieczeństwa, jaką odegrała ona podczas poprzedzającej je kampanii oraz w czasie głosowania. W artykule podjęto próbę opisanie działalności SB na terenie województwa poznańskiego w tym okresie. Ukazanie jej pełnego obrazu nie jest zadaniem łatwym ze względu na celowe niszczenie materiałów przechowywanych w archiwum WUSW w Poznaniu, jakie miało miejsce w 1989 i 1990 r. Część wytworzonych przez poznańską SB materiałów zachowało się w sprawie obiektowej krypt. „Żądło”, prowadzonej przez Wydział II Departamentu III MSW, w ramach której kontrolowano działalność komitetów obywatelskich na terenie całego kraju. Odnalezione materiały – w zestawieniu z dokumentami przechowywanymi w innych archiwach – pozwalają uzyskać odpowiedź na przynajmniej część pytań badawczych dotyczących tytułowego zagadnienia.

Słowa kluczowe: wybory parlamentarne, 1989 r., Służba Bezpieczeństwa, transformacja ustrojowa, Poznań, województwo poznańskie, WUSW w Poznaniu.

SUMMARY

The parliamentary elections of June 1989 are an important turning point in the dissolution process of the communist dictatorship in Poland. One of the more interesting research problems is the role of the Security Service, as it was played out during the pre-election campaign as well as during the course of voting. The article endeavours to describe SB activity in the territory of the Poznan voivodeship during that period. Showing the whole picture is not an easy task because of the deliberate destruction in 1989 and 1990 of materials stored in the WUSW archives in Poznan. Some of the materials generated by the SB in Poznan were preserved in a file from an object surveillance case code-named “Żądło” [Sting], conducted by Division II of MSW Department III, which controlled the activities of citizens’ committees [for political change, active in 1989] all over the country. The materials found – combined with documents stored in other archives – provide answers to at least some of the research questions concerning the specified issue.

Keywords: parliamentary elections, 1989, Security Service, systemic transformation, Poznan, Poznan voivodeship, WUSW in Poznan.